

Mediekulturperspektivets möjligheter

Ett samtal i kulturaliseringens tecken

MAGNUS ANDERSSON & JOHAN FORNÄS

Abstract

I en dialog mellan medieforskare ur två generationer diskuteras centrala frågor kring kulturperspektivets aktuella roll i medieforskningen. Begreppet kulturalisering relateras till medialisering och mediering; det slås ett slag för mediekulturbegreppet och ett vidgat mediebegrepp prövas kritiskt. Samspelet mellan gränsdragningar och överskridanden tematiseras på olika nivåer, dels i förhållande till frågor om intermedialitet och konvergens, hybridisering och differentiering, dels beträffande medieforskningsfältets relation till närliggande fält. Även frågor om mening, tolkning, identitet, symbolinvestering och makt berörs. Författarna analyserar på detta vis en rad olika omdebatterade problem och fenomen i skärningsfältet mellan kultur- och medieforskning, går emot vissa problematiska tendenser och söker påvisa kulturperspektivets fortsatta aktualitet och fruktbarhet för att vidga och vitalisera medieforskningen.

Nyckelord: kultur, kulturalisering, mediekultur, medialisering, mediering, mediebegrepp

Inledning

I allt fler sammanhang uppmärksammas hur kultur och kulturella faktorer blivit allt viktigare. Det pågår en mångfasetterad kulturaliseringsprocess, om man får tro vad som sägs i en rad olika sektorer, från regional planering och upplevelseretorik till debatter om genteknologi eller klimatkris. Denna kulturalisering borde av flera skäl också få tydliga konsekvenser för medieforskningen, då mediernas tillväxt och ökade komplexitet är ett centralt moment i kulturaliseringen. Medieforskningen borde därför ha mycket att vinna på att gå i bräschan för att undersöka vad exempelvis identitetsfrågornas, populärkulturens och den kulturella offentlighetens allt starkare inspel i politiska processer innebär för mediernas utveckling.

Detta e-post-medierade samtal mellan två kulturorienterade medieforskare i olika generationer utgår inte från några starka meningsskiljaktigheter utan istället från en nyfikenhet att eftertänksamt diskutera igenom några grundläggande aspekter av hur kulturaliseringen provocerar dagens medieforskning. Samtalets form handlar inte om systematisk analys eller teorihistorisk genomgång, utan reflekterar istället kring ett spektrum av knutpunkter som vi ser som fruktbara för att på ett nyttigt och nödvändigt sätt revitalisera mediestudierna i ljuset av kulturaliseringens föränderliga villkor.

Kulturalisering och medialisering

Magnus Andersson:

Jag ser begreppet kulturalisering som mycket fruktbart med tanke på medieforskningens framtid i ett forskningslandskap med allt diffusare gränser. Kulturalisering är för mig en process som betonar symboliskt arbete; producenter och konsumenter som i ökad utsträckning laddar saker med mening, det vill säga tillskriver symboliskt värde till saker, ting och företeelser, oberoende av dess funktionalitet. Det gäller städer, osthyvlar, politiska partier, webbtjänster, vardagsrum och mycket mera. Ett konkret exempel på den ökade betydelsen av det symboliska är när vd:n för Stockholm visitors board, Peter Lindqvist, i en tidningsintervju talar om sin syn på Stockholms utveckling i framtiden: ”Jag skulle vilja ha ett *landmark*. Det är vad Stockholm behöver. Det måste absolut inte vara en operagrej, för det är det så många andra som har. Men en spektakulär byggnad av något slag” (SvD, 090426). Men kulturalisering handlar inte bara marknadsföring, den kommer också till uttryck på ’mikro-nivå’ där människor ger saker mening genom att införliva dem i deras vardagliga rutiner. Kulturalisering kretsar med andra ord kring tingens kommunicerade mening och kampen därom.

Kulturaliseringsbegreppet förekommer sällan i den allmänna debatten och finns varken i *Nationalencyklopedin* eller i *Wikipedia*, även om diskussioner kring varumärken, eller ”brands” som det ofta benämns i reklam- och marknadsföringssammanhang, kan sägas vara ett av dess utskott.

Dessa processer är i högsta grad relevanta för medieforskningsfältet – på flera sätt. För det första är det symboliska alltid medierat på något sätt. Här kan man ju i och för sig fråga sig om medieforskning skall syssla med medier eller medieringar, och utan tvekan har det traditionellt varit medier som varit i fokus. Men jag tycker att man med fördel skulle kunna öppna upp mot medieringsaspekter, och därmed ett något vidare mediebegrepp.

För det andra motiverar mängden pågående medieringsprocesser att tala om medialisering. Det är ett begrepp som i detta sammanhang syftar på dominansen av medier i tillvarons alla sfärer och i vardagslivets alla praktiker, vilket i sin tur understryker hur det nutida västerländska vardagslivet vilar lika mycket på symbolisk som materiell grund (jmf Jansson 2002a). I den medialiserade tillvaron sträcker sig betydelsen av medier bortom de dryga sex timmar som invånaren i Sverige i genomsnitt ägnar sig åt medier (*Nordicom-Sveriges Mediebarometer 2007*). Det är, som Nicholas Abercrombie och Brian Longhurst (1998: 36-37) uttrycker det, som om erfarenheten av att vara publik ’läcker ut’ från det specifika interaktions- eller konsumtionsmomentet och breder ut sig över hela vardagslivet. Även om jag framför allt är intresserad av medialiseringen av tillvaron skall det inte skymma sikten för att begreppet även kan användas för att beskriva närvaron av medier – och prägel av denna närvaro – i andra samhällseliga sfärer såsom ekonomi, politik och kultur (jämför Lundby 2009).

För det tredje är kulturaliseringen viktig för medieforskningen med tanke på att medier också är artefakter som skall laddas med mening. Iphone är ett uppenbart exempel på hur medier inte bara medierar det symboliska utan också genom sin materiella utformning är en del av det symboliska spelet.

Som kulturteoretiskt orienterad medieforskare tror jag kulturalisering och medialisering sätter fingret på centrala förändringsprocesser i den västerländska samtiden. Medialiseringen kan också ses som ett specifikt uttryck för kulturaliseringen, i det att medier är ”kulturens särskilda teknologi”, som Ulf Hannerz (1990: 7) en gång påpekat. De il-

lustrerar härigenom medieforskningens självklara plats i sam- och framtida uttolkningar av samhället, samtidigt som de lägger grund för forskning över disciplinräns.

Johan Fornäs:

Jag instämmer i att kulturaliseringen öppnar värdefulla möjligheter till förnyelse av medieforskningen. Men jag håller också med om att det behövs en kritisk analys av dess grundteser, för att skilja ideologiska fantasier från verkliga förändringstendenser.

Det finns en oklarhet som härrör från en spännvidd i vad man egentligen avser med kultur. Ofta skiljer man mellan två kulturbegrepp, ett ”estetiskt” som pekar mot konstarterna och ett ”antropologiskt” som har med människors vardagliga och identitetsskapande livsformer att göra. Men i själva verket finns där många fler (Fornäs m.fl. 2007a). Så kan man ”ontologiskt” skilja kultur som allt människoskapat mot den omgivande naturen, och där ger klimatkrisen och genetikutvecklingen stöd åt föreställningen att kulturen kontinuerligt expanderar på den orörda naturens bekostnad – såväl utåt på klotet och i universum som inåt mot de minsta byggstenarna. Denna process ruckar på gränserna mellan natur- och humanvetenskaperna, som striderna runt STS (Science and Technology Studies) och ANT (Actor-Network Theory) exemplifierar. En mer ”antropologisk” kulturaliseringstest skulle istället hävda att kulturella gemenskapers roll och mångfald ökar i vår tid av identitetspolitik. Den ”estetiska” tesen om de kulturella uttrycksformernas växande samhällsroll i exempelvis design, upplevelseproduktion och regional planering kan i sin tur skiljas ut från en mer ”institutionell” kulturalisering som mer betonar hur kulturpolitikens administrativa räckvidd vidgas så att allt fler samhällsområden sorteras in under den kulturella etiketten.

Så kan man fortsätta, men genast frestas man också att ifrågasätta kulturaliseringstesterna av såväl empiriska som teoretiska skäl. Var i själva verket inte symboliska tillhörigheter helt centrala för gruppgemenskaper och samhällsorganisering också mycket långt tillbaka i tiden? Har den relativa betydelsen av smak och formgivning verkligen ökat, och i så fall under vilka perioder och med vilka drivkrafter? Och även om kultursektorn tycks definieras allt vidare kan man ifrågasätta om konstnärliga eller vidare kulturella praktiker därmed egentligen getts mer resurser eller status – eller tvärtom normaliserats och banaliserats.

Magnus Andersson:

Ja, definitionsfrågan och problematiseringar av begrepp skulle kunna bli en hel dialog i sig. Det som jag är kritisk till är hur man ofta håller isär olika kulturdefinitioner och därmed negligerar samspelet mellan exempelvis det estetiska och det antropologiska. Det blir väldigt lätt att man talar om *antingen* estetisk verksamhet *eller* en variabel rörande ”problem” i förorter. Problematiseringen av spänningsfältet mellan de två grenarna ser jag än idag som en av Birminghamskolans stora förtjänster (Hall 1980) – som ju i sin tur är grundstenen för problematiseringen av högt och lågt, vilket annars kanske är dess mest kända avtryck i traditionell medieforskning.

Ett konkret exempel på dikotomiseringstendenserna av kulturbegreppet var konferensen ”KulturSverige Nu! Kulturens och kulturpolitikens nya förutsättningar” arrangerad av SweCult i Linköping i november 2008. Det var en mycket intressant, trevlig och välbesökt konferens på många sätt, där ett antal forskare, med olika knytning till kulturbegreppet, presenterade statistik och problematiseringar av kulturaktiviteter i Sverige.

Kulturpolitik var konferensens röda tråd och publiken bestod till stor del av politiska tjänstemän inom kultursektorn. En mycket stor andel av de föredrag jag lyssnade på betonade hur man i sin forskning utgick från vidgat kulturbegrepp som inte enbart handlade om det estetiska, utan också inkluderade Raymond Williams klassiska rader om "whole way of life". Samtidigt var det påfallande hur stor del av diskussionen som hamnade långt ifrån meningsskapandets problematik och människor som fyller sin vardag med mening på olika sätt. Istället kom den till stor del att handla om hur museer, teatrar och andra institutioner behöver mer pengar och vilka åtgärder som politiker bör vidta för att garantera överlevnaden av olika institutioner samt locka dit människor.

Missförstå mig inte här. Jag menar absolut inte att dessa frågor är oviktiga – självklart är det betydelsefullt med välmående kulturinstitutioner till gagn för landets invånare. Min poäng är snarare att konferensdiskussionerna var symptomatiska för offentlighetens kulturbegrepp, vilket i första hand är en estetisk angelägenhet.

Johan Fornäs:

I kulturpolitiska diskurser används kulturaliseringsargumenten inte sällan också på förvirrande sätt, där man hoppar från tuva till tuva, så att man först säger sig vilja vidga kulturbegreppet till att omfatta allt vardagligt meningsskapande men sedan ändå mest pratar om de konstnärliga institutioner eller utövare som har rätt till statliga bidrag. Det liknar hur man ibland inom medievetenskapen först i förbifarten nämner hur mänsklig kommunikation alltid är medierad genom olika tekniker och symbolsystem, men sedan ändå genast sätter de konventionella massmedierna i centrum, och försummar deras mer intrikata gränsområden.

Magnus Andersson:

Jag kan hålla med om det. En alltför stark mediecentrism, det vill säga ett snävt perspektiv på medier och medierelaterade aspekter av fenomen och företeelser, är en fara för medievetenskapen. Det snäva mediebegreppet är inte bara en fråga om teknologi, det är också en fråga om praktik – då medier inte sällan reduceras till den journalistiska praktiken. En sådan insnävning skapar få öppningar till andra forskningsfält. Dessutom finns ett antal i mitt tycke centrala frågor som riskerar bli underbelysta: hur medier präglar och präglas av sociokulturella kontexter; hur olika medieringsprocesser är relaterade till varandra både beträffande produktion, representation och konsumtion (inter-textualitet/medialitet); samt meningsskapandets kringelikrokiga förhandlingsprocesser, för att nämna några.

Sedan kan man fundera på varför det är så svårt att få offentligt och samhälleligt gehör för mångdimensionella kultur- och kulturaliseringsbegrepp? En del av svaret har medieforskningen antytt: dessa frågor klarar inte medielogikens (Altheide & Snow 1979) krav på enkelhet och otvetydighet, vilket däremot mer tydligt avgränsade frågor om vilka effekter mobiltelefoner har på oss. En annan del av svaret handlar förmodligen om samhällets differentiering där var sak har sin plats: för det omgivande samhället – näringsliv och politiska institutioner är tvärvetenskap ett problem eftersom den ofta bryter den ordning som dessa företag och institutioner själva är organiserade efter. Kulturdepartement vill ha forskning om kultur och kulturinstitutioner. Ungdomars symboliska praktiker, vardagens rutinisering, ett köpcentrums myller av symbolvärden eller människors investeringar i en platsidentitet är inte deras bord. Kulturaliseringsprocesser hamnar mellan departementsstolarna.

På något sånär motsvarande vis kan man tänka att en medieindustri som är relativt ointresserad av medialisering, men angelägen om att veta vilka kommunikationsplattformar som kommer att dominera i framtiden. Vidare kan man fundera på betydelsen av medieproducenternas egen differentiering: genresystemet. På vilket ställe i tidningen skriver man om dessa mångfacetterade frågor? Inte att förglömma är forskningssamhällets egen differentiering där de tvärvetenskapliga projektansökningarna till vetenskapsrådets synes ha extra svårt att passera finansieringens nålsöga (Fornäs 2008a).

Men detta får inte bli ett hinder. Jag är fortfarande övertygad om att kulturalisering utgör en utmärkt grund för en spännande tvärvetenskaplig – för att inte säga postdisciplinär – forskningsframtid, där vidgade och nytänkande mediestudier borde kunna spela en central och länkande roll.

Johan Fornäs:

Medialisering kan tolkas som en aspekt av kulturalisering. Du nämnde hur Ulf Hannerz för tjugo år sedan definierade medier som kulturens teknologi, vilket är logiskt om man med kultur just menar meningsskapande kommunikation eller ”signifying practice”. Du nämnde Raymond Williams (1958/1968: 18) tidiga definitioner av ”whole way of life”, som ju fick ett starkt genomslag inom cultural studies och mediekulturforskningen. Mindre känt är tyvärr hur han mot slutet av sin gärning uttryckligen och välmotiverat övergav denna vida ”antropologiska” definition eftersom han menade att i komplexa samhällen finns så många nivåer och differentieringar att den polära kultur/natur-relationen blir otillräcklig: istället föredrog han att tala om kultur som meningsskapande system av praktiker (Williams 1981: 12f, 207ff; Fornäs m.fl., 2007b: 190). Det låg bättre i linje med hur Stuart Hall (1997) talat om ”signifying practices”, besläktat med semiotikens synsätt men också antropologer som Clifford Geertz (1973) och Ulf Hannerz (1990), där den före i sin tur inspirerats av Paul Ricoeurs hermeneutiska kulturbegrepp (1965/1970, 1969/1974). Här kan vissa distinktioner således behövas för att inte förlora i analytisk skärpa.

Om medierna växer i omfång och är allt mer centrala i allt fler delar av samhället och vardagslivet så innebär det i varje fall att teknologiskt uppbackade processer av tolkning och meningsproduktion kommer i starkare fokus, vilket är en form av kulturalisering, utifrån ett hermeneutiskt kulturbegrepp. Medialiseringen handlar alltså om en historisk process som gör medierna ökande samhällelig betydelse. Termen ”mediering” pekar däremot mer allmänt ut hur något förmedlas; jämför till exempel hur ”individualisering” handlar om en längre samhällelig utvecklingsprocess som i ökande grad separerar individer, medan ”individuering” eller ”individuation” står för varje enskild process där en individ skiljs ut från omgivningen. Medialiseringen gör processer av mediering allt mer oundgängliga och fundamentala för alla aspekter av mänskligt och samhälleligt liv, och borde därmed också stärka medieforskningens vetenskapliga betydelse.

Kent Asp (1990) använde termen ”medialisering” i relation till det politiska fältet, men begreppet hade redan funnits internationellt, inte minst i Habermas teori om det kommunikativa handlandet, vilket Kirsten Drotner (2008: 70) nyligen påmint om. Där talar han om en ”medialisering av livsvärlden” (1981: 269-277). Begreppet fick en vidare kulturell tolkning av socialantropologen Ulf Hannerz (1990: 8), som delvis inspirerades av Marshall McLuhans arbeten, och som i sin tur inspirerade en rad svenska kulturforskare att utveckla det vidare. Dit hörde jag själv, som med musikvetarbakgrund via ungdomskulturforskningen hamnat i medie- och kommunikationsvetenskapen, och

i flera texter systematiserade och förfinade jag successivt analysen av samhällets övergripande medialiseringsprocesser (Fornäs 1990; 1991: 72f; 1992: 26ff och 36ff; 1994: 63; samt inte minst 1995: 1ff och 210-221). Där betonades allt tydligare till exempel medialiseringens irreversibla men samtidigt ambivalenta effekter i den senmoderna fasen, mediernas allt mer olösliga invävning i alla samhällssektorer och livsvärldar, distinktionen mellan mediering och medialisering och mycket annat som sedermera vunnit brett gehör. Sverige låg därmed väl framme i denna utveckling, medan liknande tankar hade förstås också fötts på andra håll, i England främst hos John B. Thompson (1990 och 1995/2001). Under senare år har bland andra Winfried Schulz (2004), Stig Hjarvard (2008, 2009) och Knut Lundby (2009) förnyat medialiseringsdiskussionen, men förbigår tyvärr den tidiga svenska utvecklingen med tystnad, och missar därigenom den fruktbara korsbefrukning mellan medievetenskap och kulturstudier som mediekulturperspektivet möjliggjort inom och utanför MKV-ämnet. En sådan marginalisering av ansatser till kulturteoretiskt orienterad medieforskning bidrar olyckligt till att fördröja kulturaliseringens välbehövliga genomslag i ämnet.

Magnus Andersson:

Jag har förvisso inte varit i ämnet lika länge som du, men just den traditionella medieforskningens ignorans av vad som händer inom kulturteori har jag lätt att känna igen mig i. Det är ytterligare en aspekt av den snävhet vi talade om tidigare, som i detta fall tar sig uttryck i ett ointresse för teoretiseringar utanför den strikta medieforskningen.

Johan Fornäs:

Hjarvard betonar vidare att medierna idag mer än någonsin både har en självständig institutionalisering och samtidigt genomsyrar alla (andra) samhälleliga och kulturella sfärer, vilket ger dem en central och koordinerande funktion som de aldrig tidigare haft. Det är en spännande iakttagelse, men hellre än att se detta som en paradoxal dualitet, vilket antyder en motsägelse eller motsättning mellan de två sidorna, bör man ställa frågan hur de egentligen kan samexistera, och då upplöses vid närmare betraktande hela paradoxen. Det rör sig ju snarare om två olika nivåer av mediebegreppet. Vissa medieproducerande *institutioner* (kulturindustrierna och journalistiken) har förvisso ökat sin autonomi och självständiggjorts som fält, samtidigt som mediernas *texter* och *teknologier* istället mångfaldigats, mobiliserats och spritts ut i vardagslivet, och genomsyrar alla andra samhällssfärer. Egentligen är endast den andra aspekten relevant för medialiseringstesens, medan den första följer en mer allmän tendens för moderna sociokulturella fält att utveckla sin egenlogik till en viss grad av relativ autonomi, där denna samhälleliga tendens till differentiering av handlingssfärer dock efterhand också balanseras av vissa motsattnade avdifferentierande krafter. Allt detta är inte konstigare än att exempelvis ekonomin med pengarna eller staten med den politiska makten både utkristalliserats som från civilsamhället separata sfärer och samtidigt genomsyrar dessa, eller att religionen å ena sidan sedan länge har en egen institutionell apparat men samtidigt med sina föreställningar och metaforer genomsyrar de flesta av Västerlandets kulturella praktiker. Just medierna har i extra hög grad en sådan genomsyrande kraft då de utgör kulturens teknologi och med sina kommunikativa nätverk utgör ett samhälleligt länkande kitt som bildar ett slags nervsystem i alla samhällets sfärer, och främst då i de kommunikativa livsvärldar som bildar dess kärna.

Det finns alltså knappast något paradoxalt eller ens dualistiskt i att medieinstitutionerna självständiggörs samtidigt som mediernas texter och teknologier blir helt integrerade delar av det övriga samhället. Detta belyser också hur ett för snävt institutionellt perspektiv riskerar att fastna i medieindustriernas självtillräcklighet, medan ett kulturellt perspektiv tydligare kan fånga det specifika i hur medialiseringen som en aspekt av kulturaliseringen genomsyrar vardagslivet och samhället i stort. För att förstå denna medialisering kan man inte utgå från en alltför internt medieinstitutionell synvinkel – det är nog heller ingen slump att antropologer, etnologer och historiker varit bättre på att få syn på förskjutningar i mediernas bredare relationer till samhällets olika delar än våra ofta mer institutionscentrerade kollegor.

Hjarvard påpekar att även om medialiseringsprocesserna kan sägas ha pågått över en längre tid så sker ett kvalitativt språng när mediernas roll vidgas från att vara ett verktyg för kommunikation till att genomsyra hela samhällskroppen. Denna institutionellt avgörande aspekt av moderniseringsprocessen tycks irreversibel och är avgörande för förståelsen av det tjugoförsta seklets livsvillkor, medan tidigare samhällsteorier kunnat nöja sig med att betrakta medierna som en mer avgränsad delsektor.

Därav följer naturligtvis inte att allt som dessa expanderande medier tar sig för skulle vara historiskt nytt. Visst har de digitala nätverken tillfört nya former som korsar gamla mediegränser, men den mediehistoriska forskningen har samtidigt börjat lyfta fram en massa medieringsteknologier från det förflutna som idag fallit i glömska: från runstaven och röksignalerna till panoramat och positivet (Kittler 2002; Jülich m.fl., 2008). Återigen ser processerna olika ut beroende på hur i detta fall mediebegreppet avgränsas, från de snävt journalistfokuserade massmedierna tidningar, radio och TV till ett oerhört mycket vidare spektrum av kommunikativa teknologier, från monument till Internet. Om man fokuserar på medieringens allmänna "ontologiska" villkor har människor och samhällen alltid byggt på kommunikativa praktiker; läggs fokus på teknologiska apparater, institutionella organisationer eller sociala vardagspraktiker kommer tidsdiagnoserna att variera. Det är inte självklart att medierna i alla sådana avseenden expanderat relativt något annat i samhället, eller ökat i kvalitativ betydelse. I några avseenden är det otvivelaktigt så, men i andra avseenden kan man tänka att exempelvis människors omvärldsförståelse var minst lika beroende av medier "förr" som "nu", eftersom tillväxten i medieresurser gått hand i hand med ökat resande och ökande möjligheter att direkt uppleva olika fenomen. Nordbors föreställningar om Amerika var på sätt och vis för hundra år mer snarare än mindre medieberoende än de är idag, då så många fler faktiskt rest dit eller pratat med vänner som gjort det, medan brev, böcker och tidningar förr var de helt dominerande kunskapskällorna.

Magnus Andersson:

Huruvida människors omvärldsförståelse var mer beroende av medier "förr" är en intressant fråga. Jag skulle vilja hävda att det specifika för den samtida medialiseringen av livsvärldar är förgivettagandet: de mediala referensramarna är självklara och många gånger omöjliga att skilja från andra erfarenheter. Vårt vardagsliv är bifokalt som John Durham Peters en gång uttryckte det: våra handlingar har dubbla referensramar, dels erfarenhetsbaserade, dels medierade. Så formas exempelvis vår uppfattning av vädret av både väderleksrapporter och blickar mot himlen (Peters 1997: 81).

De förgivettagna medierna ser jag således som en viktig aspekt av den medialisering som följer av kulturalisering.

Johan Fornäs:

Man kan för varje uttolkning av de kulturalisering (inklusive medialisering) också empiriskt ifrågasätta om det stämmer att kulturen (respektive medierna) har ökande betydelse eller omfattning, i så fall i vilket avseende, var i världen och när i historien detta är sant. Dock är detta ändå rätt marginella frågetecken i kanten. För visst tror även jag att vi tryggt kan utgå från att mediasystemen som helhet har expanderat både absolut och relativt, och utkristalliserats till helt ofrånkomliga nervtrådar i samhällskroppen. På samma sätt tror jag mer generellt att det i grunden finns fog för att förutsätta att kulturaliseringen inte bara är en chimär. Om inte annat så innebär ju tillväxten av föreställningar och diskurser om kulturens expansion i sig en reell och delvis självbekräftande förändring: sätter människorna kulturella processer mer i uppmärksamhetens fokus så blir de också mer centrala, eftersom diskurser har en realitetsskapande effekt. Jag tror också att diskurserna om dessa förändringsprocesser öppnar ingångar för olika perspektiv och traditioner att växelverka kring medieforskningen, och därmed vitalisera den (Fornäs 2008a och b).

Mediekultur och gränsöverskridanden

Magnus Andersson:

Det är viktigt att konstatera att nya begrepp, nya infallsvinklar och andra vidgningar av fältet inte bara innebär klarhet, nytt ljus och bredare horisonter. Skuggbildning kommer vi aldrig undan och dessutom måste man ju vara medveten om att vidgningen medför att spannet mellan olika forskningsfrågor kan bli väldigt stort. Inte desto mindre skulle jag vilja slå ett slag för forskning om *mediekultur*, ett begrepp som kan ses som medieforskningens svar på kulturaliseringen. Begreppet används ibland slentrianmässigt som en karaktär för vår samtid, men det jag har i tankarna är mediekultur som perspektiv där målet är att sätta ljus på mediernas ökade närvaro i alla sfärer och på alla möjliga sätt. Kultur genomsyrad av medier – mediekultur. Här finns flera intressanta forskare att inspireras av, till exempel Alasuutari (1999), Bjurström m.fl. (2000: kap. 1), Couldry (2000: 8-13), Jansson (2002b: 36-42) eller Schröder m.fl. (2003: kap. 1). Begreppet mediekultur understryker medialiseringens relationella uppbyggnad: intermedialitet och konvergens på alla nivåer och på kors och tvärs: i produktion, representation och konsumtion. En konsekvens av mediekulturperspektivet är att det blir mindre intressant att studera enskilda medietexter. Jag är dessutom nästan villig till att sträcka argumentet och säga att även studiet av enskilda medieteknologier har begränsat värde i perspektivet – fast då vill jag skyndsamt tillägga att utifrån andra perspektiv är studiet av enskilda texter och teknologier givetvis av värde! Mediekulturbegreppets stora fördel är just nedtoningen av gränser, dels mellan olika medier, dels mellan olika praktiker. För att illustrera vad jag menar kan jag exemplifiera med följande, för ändamålet påhittade, citat: ”Det är för jäkligt det som jag läste i tidningen på bussen idag, jag tror jag ska starta en Facebook-grupp för att visa dom”. Det illustrerar dels mediernas ständiga närvaro (nåja), dels att medienärvaron handlar om mycket mer än konsumtion. Medierna utgör också materialitet, referensram och handlingsalternativ och expressivitet. Tänk till exempel på alla fotbollssupportrar som i samband med match gör koordinerade materiella manifestationer på läktarna i form av fanor, gigantiska klubbmärken och annat (så kallat tifo). I de allra flesta fall är det någon som dokumenterar det hela med videokamera och lägger ut på nätet. Tänk vad många medieringar

den typen av manifestationer representerar – och alstrar. Mediekulturbegreppets stora fördel som jag ser det är att det kan fånga upp dessa typer av gränsöverskridande intermediala praktiker.

Johan Fornäs:

Ja, och det är utan tvekan något som behövs. Mediekultur kan på ett produktivt sätt överbygga mellan delområden som traditionella estetiska ämnen håller isär. I dagens medievärld är gränserna mellan litteratur, musik, teater, film och bildkonst många gånger diffusa, och för att förstå en rad aktuella fenomen och teman behöver man korsa dem. Ta till exempel frågor om realism och biografi, om gränsen mellan fakta och fiktion, om skräck och våld, eller om interaktivitet och gemenskapsbildning – där ger mediekulturperspektivet möjligheter att röra sig mellan genrer och medieformer som andra ämnen håller isär.

Och även om medie- och kommunikationsvetenskapen utvecklats ur ett tvärvetenskapligt fält så har den tyvärr inte sällan själv kört fast i ett disciplinärt tänkande och återskapat liknande hämmande gränsdragningar, när man exempelvis överlämnar bokstudierna till litteraturvetarna, ljudmedierna till musikvetarna eller datortekniken till digitala specialister på andra håll. Här ger mediekulturperspektivet en öppning ut i fruktbara gränsland som problematiserar gamla institutionaliserade disciplinindelningar.

Det är slående hur mycket av den mest intressanta medieforskningen under senare tid kommit fram utanför MKV-ämnet, åtminstone här i vårt land. Även tidigare har det varit Ulf Hannerz och andra socialantropologer, etnologer och historiker som visat mer fruktbara vägar för nydanande medieforskning. Under senare år gäller något liknande till exempel de Foucault- och Kittlerinspirerade mediehistoriska studierna med arbeten av forskare som Anders Ekström, Ylva Habel, Solveig Jülich, Andreas Nyblom, Pelle Snickars och Magnus Rodell (se exempelvis Jülich m.fl. 2008). Och det gäller minst lika mycket en rad genusorienterade mediestudier, i nya avhandlingar av exempelvis Anna Adeniji (2008), Anna Lundberg (2008) och Helena Tolvhed (2008). Det är där man hittar nya spännande grepp som inte sitter fast i förstelnade mediegränser och därför på ett hoppgivande sätt lyckas ta fatt i kulturaliseringens konsekvenser.

En hermeneutiskt inspirerad kulturteoretisk modell kan ge en klarare förståelse för några centrala mediekulturella huvuddimensioner. Om kultur är meningsskapande praktiker med medier som sina specifika kommunikationsteknologier kan man urskilja tre huvudfaktorer i dess processer. I ett hörn finns de medieförankrade texterna kring vilka meningsvävarna spinns: skrivna, talade, visuella, auditiva eller helt andra former av symboliska kombinat som i kreativa och tolkande processer används för att peka ut betydelser av skilda slag. Det andra hörnet består av de människor eller subjekt som i samspel med de medierade texterna utför de meningsskapande operationerna, och som även kan vända denna kulturpraktik mot sig själva och andra, och därigenom konstruera individuella och kollektiva identiteter, som ett slags meningsvävar knutna till människor eller grupper. I kulturtriangelns tredje hörn återfinns till sist de rumsliga, sociala och institutionella kontexter vari dessa processer alltid utspelar sig. Åter finns här en dubbelriktad dialektik i det att samtidigt som kontexterna inramar och avgränsar meningsskapandet (så att exempelvis en viss nyhetsnotis förstås olika om den hörs i Rapport eller på en revyscen) så används också textbruket för att ge mening åt dessa kontexter (till exempel när affischer, påannonser och tilltal hjälper publiken att förstå att den avses använda komisk-satiriska genrerregler för att tolka det som sägs på sagda revyscen).

Ett sådant trepoligt synsätt kan bidra till att reda ut mediekulturens grunddimensioner. Där är det då bland annat viktigt att inse att varje hörn i triangeln alltid ska uppfattas som multipelt snarare än enhetligt. Det finns aldrig ett solitärt subjekt som möter en autonom text i en unik kontext. I stället handlar det alltid om flera interagerande subjekt som konfronteras med en mångfald intertextuellt länkade medieuttryck och där varje situation visserligen kan ha en dominant kontextuell prägel men ändå alltid också har trådar ut i andra kontexter. Det man till exempel läser i skolan tolkas ju aldrig enbart i ett lokalt skolperspektiv utan vibrerar då och då också av ekon från hemmet, arbetet, politiken eller någon helt annan social och ofta translokal kontext. De intertextuella samspelet är å sin sida inte bara en sekundär komplikation i marginalen av en fundamentalt enkel grundsituation, utan måste istället ses som helt avgörande för hur mening skapas inte bara genom interaktion med en enskild monomedial text utan alltid från början genom att enskilda texter och medier förstås i sin relation till andra texter och medier, i termer av remedierande influenser, tematisering, likheter eller kontraster.

Magnus Andersson:

Den modellen köper jag – liksom, inte minst, betoningen på dialektiken. Kulturorienterad medieforskning får ju stundom kritik för att det handlar om ändlösa problematiseringar och slutsatser om att ”allt flyter”, vilket i vissa fall är relevant kritik. Men samtidigt handlar mycket forskning om att problematisera och ifrågasätta. Det dialektiska i din modell är ju till exempel ett viktigt argument för att medierade texter inte bara har en rumslig kontext – de formar eller medproducerar också den rumsliga kontexten. Ett populärt och konkret exempel är hur sången ”Stockholm i mitt hjärta” sätter sin prägel på många människors tankar om huvudstaden – en prägel som förmodligen ser väldigt olika ut i olika grupper. Då ser vi också hur geografiska spörsmål vävs in i problematiken. Det blir svårt att undvika tvärvetenskaplighet i en sådan problematisering – vilket ju är positivt!

Johan Fornäs:

Ett sådant vidare kulturteoretiskt synsätt borde kunna stärka mediestudierna och göra dem bättre förmögna att interagera produktivt med de många andra fält och disciplin-områden som idag har ett genuint intresse av medieteoretiska spörsmål, från socialantropologin, sociologin och statsvetenskapen till idéhistorien eller film-, musik-, konst- och litteraturvetenskaperna. Insikten om det fundamentalt viktiga i samspelet mellan medieformer borde inte minst uppfordra medieforskare att kritiskt reflektera över sina egna gränsdragningar.

Magnus Andersson:

Jag håller med. Akademiens uppdelning i disciplinerade – och disciplinerande – discipliner har många oförutsedda konsekvenser. Samtidigt kan man ju hävda att ett mediekulturperspektiv kan riskera att bli hur brett som helst. Det jag efterfrågar är studier som skär det ontologiska på ett annat håll än vad som traditionellt har gjorts; ett snitt som inte nödvändigtvis utgår från hur det materiella påverkar det symboliska eller tvärtom. I det fallet tycker jag till exempel subfältet där turism- och mediastudier möts är intressant, just för att det fokuserar mediernas relation till andra handlingar än till en

mediekonsumtion. Det går till exempel att säga väldigt mycket om det medialiserade samhället – och om symbolisk makt – genom att som Nick Couldry (2000) studera inspelningsplatsen för *Coronation Street* och de turister den lockar.

Intermedialitet och konvergens

Johan Fornäs:

Detta för oss in på frågan om mediernas inbördes samspel. Digitaliseringen har ju medfört en kompression (av data och information men i förlängningen också av tid och rum), och samtidigt en konvergens: av medieföretag, av mediegenrer och av sätt att använda dem, eftersom en rad mediepraktiker som tidigare hänvisades till helt olika teknologier numera klarar sig med samma kombination av bredband, datornätverk och mobiler. Därmed har också intermedialitet blivit ett växande intresseområde (Lehtonen 2000; van Leeuwen 1999; Bolter & Grusin 1999). Begreppet är besläktat med intertextualitet (relationer mellan olika individuella texter, oavsett om de finns i samma eller i olika medietyper) men också med multimodalitet (det faktum att varje uttrycksform – tal, skrift, musik, bild – alltid i sig innehåller moment av de andra, när till exempel den alfabetiska skriften ju samtidigt består av visuella tecken som kan omtolkas i termer av bilder). Men just flödena mellan olika medier är ett intressant område som också bjuder in till dialoger mellan medieforskning och andra ämnen. Medieforskare har av tradition tenderat att fokusera press, TV och i viss mån radio, men när digitala medier skapat bryggor mellan dem och en rad andra medieformer har också historiker, idéhistoriker, etnologer, antropologer, sociologer och språkforskare kunnat bidra med verktyg för att undersöka dessa korsflöden.

Magnus Andersson:

Det är ju intressant, men också något paradoxalt: medieringens korsflöden och snirkliga väg över olika medieformer är ju ett område där medieforskningen borde gå i bräschen, men där den sällan gör det. Det kopplar jag till att mediering (eng: *mediation*) sällan varit speciellt centralt i medieforskningen, vilket vi berörde tidigare. Vidare kan man också tänka att medieforskningens interna mediespecifika uppdelning spelat en viss roll, det vill säga att man ofta har betraktat sig som pressforskare, radioforskare eller nya medier-forskare. Mediespecificiteten lämnar ju väldigt lite utrymme för frågor om konvergens, och det leder tillbaka till argumenten för ett mediekulturperspektiv.

Johan Fornäs:

Ja, nog vore det bra om medieforskningen kunde försöka låta bli att inta ett perspektiv som utgår från en enskild mediebransch, för att i stället intressera sig systematiskt för hur de flätas samman, inte minst i användarnas vardagspraktiker. Sådan forskning är ännu i praktiken förvånansvärt sällsynt, även om det finns lovande ansatser hos exempelvis Nick Couldry och Kirsten Drotner. De vidgade kultur- och mediebegreppen kan hjälpa till att bryta sönder stelnade insnävningar som uteslutit viktiga processer av meningsskapande kommunikation. Men samtidigt får jag ibland i dialoger med mediehistoriker inom andra discipliner lust att ändå hävda att man inte alltid kan vara tvungen att ge sig på hela mediesystemet. Risker blir ju då nämligen att det blir väldigt generella och

abstrakta makroanalyser. Det måste också vara möjligt att gå på djupet med närgranskningar av enskilda medier, och inte minst av enskilda medietexter som rör sig mellan olika medier, när exempelvis dikter tonsätts, romaner filmatiseras eller dataspel blir TV-serier. Detta behöver dock knappast påpekas för forskare inom MKV-ämnet, där massmediebranschens egna gränsdragningar i stor utsträckning fortfarande har många forskare kvar i ett järngrepp.

Det har i viss mediekulturforskning också funnits en olycklig tendens att överreagera mot en överdriven textcentrering som dekonstruktionen gav upphov till på 1980-talet. Forskare som Lawrence Grossberg och Angela McRobbie har i olika sammanhang argumenterat för en återgång till "levd verklighet" och "empiriskt grundad" etnografi, bort från tolkandet av olika former av texter (ord, bilder, musik). Denna spänning mellan textanalys och medieetnografi behöver motarbetas, tycker jag. Idealt bör de samspela intimt med varandra, men det är varken fel med rena textanalyser eller rena etnografier. Texter är också en fullt legitim form av "empiri", och förtjänar att odlas som centralt element i mediekulturstudierna. Här tror jag mig vara rätt överens med Kirsten Drotner och många andra inom nordisk mediekulturforskning, som ofta är mindre ensidig än den anglosaxiska, som lätt pendlar mellan extremer av olika slag, utan att riktigt förmå fånga de komplexa förmedlingarna mellan dem. Här kanske vi har nytta både av vår nordiska (för)medlingsmentalitet (från tinget till kooperativismen) och av att vid sidan av vår starka angloamerikanskt influerade empiricism trots allt också ha kvar en fot i en tysk eller kontinental tradition av dialektiskt tänkande.

Samtidigt vill jag gärna dra en lans för nödvändigheten av tolkande perspektiv i forskningen. Där har ju en del röster på sistone höjts för att överge detta. Forskare som Michel Foucault, Bruno Latour, Friedrich Kittler och Lawrence Grossberg har på lite skiftande grunder gett ammunition till en "antihermeneutisk" strömning i mediekulturforskningen, och velat ersätta texttolkandet med en granskning av medietexternas materiella aspekter och effekter. Jag föredrar att se den materiella strömningen som ett sätt att vidga meningstolkandets spelrum och skärpa dess verktyg, eftersom människor alltid drar in sin värld i meningsskapandets praktiker och det förblir just dessa processer som är kulturperspektivets särskilda bidrag till mediastudierna (se vidare Fornäs 2000 samt 2008b och c).

Hybridisering och differentiering

Magnus Andersson:

Till den materiella strömningen skulle man väl även kunna räkna den samtida vurmen för Marshall McLuhan och hans medieteori. Men i linje med vad du säger ovan kan hans resonemang om medierande tekniker betraktas som ytterligare en aspekt att tolka och införliva, snarare än något som determinerar. Sedan kan jag tycka att det är lite märkligt att McLuhan framför allt åberopas i samband med nya medier. Materialiteten och tekniken borde ju vara lika påtaglig beträffande exempelvis en tryckt bok som en ljudbok. Det pekar samtidigt på en av svagheter i McLuhans teorier: negligierandet av det fenomenologiska förgivettagandet, det vill säga den som gör att allt komplext ter sig mindre komplext när man är van vid det. Detta negligierande ser jag som en stor orsak till att nya medier så ofta blir materiellt och tekniskt problematiserade, medan äldre och förgivettagna mediers materiella/tekniska komplexitet inte uppmärksammas på samma vis.

Det leder över till frågor om relationen mellan nya och gamla medier ('inte fullt så nya medier' är kanske en bättre benämning). Jag tycker det är svårt att bara närma sig frågan, framför allt för att det under relativt kort tid har uppstått relativt fasta positioner i diskussionen. Å ena sidan finns förespråkare av nya medier som ger intryck av att nya medier inte bara förändrat spelet utan även omkullkastat hela spelplanen; tidigare teoretiska perspektiv och modeller har helt enkelt spelat ut sin roll och måste ersättas med nya fräscha grepp. I denna diskurs, som inte minst odlas av "nya medier-branschen" själv, görs ofta en distinktion mellan "aktiv" och "passiv" medieanvändning (Andersson 2008). David Gauntletts manifest för "Media Studies 2.0" är ett av de tydligaste exemplen på denna position (www.theory.org.uk/mediastudies2.htm). Å andra sidan finns det forskare som hävdar att ingenting är egentligen nytt, att internet inte har förändrat någonting, varken politiskt eller kulturellt och följaktligen studerar internet som vilket massmedium som helst. Jag har problem med båda dessa positioner där jag tycker förstnämnda ofta är historielös och sociokulturellt naiv, medan den andra är sociokulturellt konservativ. Tänkandet i samspel, i 'både-och', i överlappningar och i hybridiseringar tycker jag saknas alltför ofta, även om det finns (se till exempel Jenkins 2008). Jag menar vidare att virtuella föreställningar och imaginära resor egentligen inte är mediespecifika utan kan upplevas lika mycket utifrån ett gulnat fotografi, en dikt som Google Earth.

Johan Fornäs:

Det är intressant att märka hur intresset för digitala eller "nya" medier genom deras uppenbara konvergenser gett bränsle åt ett intresse för intermediala samspel, samtidigt som det senare i förlängningen sätter frågetecken för hela uppdelningen mellan "gamla" och "nya" medier. Den nya mediehistoriska forskning som bland annat inspirerats av Michel Foucault och Friedrich Kittler tenderar ju att se på mediesamspel långt bakåt i historien, och knappast dra någon skarp linje mellan "för" och "nu". Så ömsevis stärker och motsäger den digitala och den intermediala diskursen varandra.

Att säga att inget är nytt under solen är å andra sidan lika ofruktbart som att inbilla sig att allt plötsligt blivit helt annorlunda. Visst finns en risk för "presentism" i en del debatt om nya medier, som grovt underskattar de historiska rötterna till dagens mediekulturfenomen. Men det förefaller mig ändå viktigt att försöka precisera de faktiska historiska förskjutningar som pågår, och som stegvis leder till verkliga tidsskiften där medieförändringar spelar stor roll.

Det här med hybridisering är intressant tycker jag. När man som vi bejakar gränsoverskridanden hamnar man lätt i att resonera som om gränserna suddades ut. Kanske alltför lätt! För det är långtifrån säkert att all gränstrafik också utradar gränsen: tvärtom kan en del blandformer tydligt hålla fast och artikulera skillnaderna mellan de fenomen som knyts samman.

Jag är av liknande skäl aningen skeptisk mot tendensen att kalla nästan vad som helst som ingår i kommunikation för ett "medium", då det också riskerar att suddas ut viktiga distinktioner mellan olika typer av kommunikativa praktiker och förmedlingsformer. Det förefaller viktigt att inte bara bejaka alla gränsupplösande mekanismer utan också uppmärksamma hur somliga gränser upprätthålls eller återskapas. Kommunikativa praktiker skapar inte bara hybrider utan också skillnader, mellan exempelvis olika medier eller olika kulturområden.

Jag skriver alltså inte under på "postmoderna" tankar i Jean Baudrillards anda om att skillnader mellan genrer skulle ha kollapsat: mellan fakta och fiktion, mellan

verklighet och simulation. Inte heller är det givet att intermedialiteten i realiteten upphäver alla skillnader mellan medieformer. I princip kan man säga att redan ljudfilmen på sin tid förde samman bild, tal och musik, men den fann snart sätt att respektera och reproducera knivskarpa gränser mellan fotografer, filmmusikkompositörer och manusförfattare.

Mer allmänt är jag skeptisk till om den moderna erans ökande differentiering och specialisering mellan expertområden och sfärer (skiljelinjer som privat/offentligt, konst/vetenskap och etik/estetik) som jag var inne på tidigare verkligen är överspelad. Förvisso utesluter ingen sådan differentiering komplicerade utbyten, växelspel och gränslandsfenomen, men därmed inte sagt att senmoderniteten skulle innebära en total avdifferentiering där inga skillnader längre finns mellan värdesfärer, genrer, sociala kategorier, eller vad det nu kan gälla. Skillnaderna är förstås inte universella eller totala, men bara för att de konstrueras i sociala samspel som förändras historiskt så betyder det inte att de inte finns. Också det som konstrueras – som exempelvis gränser mellan medietyper eller genrer – kan mycket väl existera och ha stor betydelse för hur människor använder medier och på andra sätt agerar.

Såväl på det övergripande samhällsliga och historiska planet som när det gäller just mediekulturen tror jag då mer på att konkret och empiriskt undersöka de specifika spel som är igång mellan differentiering och hybridisering: hur till exempel människor i sina mediepraktiker faktiskt både kombinerar och håller isär medieformer, genom att gå till olika affärer för att finna olika typer av produkter, eller inta olika inställning beroende på exakt vad de använder sin dator till.

Dock är dessa funderingar främst relevanta i relation till sådana radikala medieteoretiker som verkar utanför mkv-ämnet. Bland medieforskare inom ämnet ser jag i dagsläget nästan bara fördelar med ett vidgat mediebegrepp som kan göra forskningen mer känslig för intermediala samspel och få oss att äntligen börja släppa de fyrkantiga massmediebegrepp som så länge hämmat och begränsat de innovativa potentialer som mediekulturperspektivet bär på.

Magnus Andersson:

Ja, i det perspektivet är gränserns giltighet väldigt spännande! Eftersom jag hyser ett särskilt intresse för geografi går mina tankar i kommunikationsgeografisk riktning och de rumsligheter medier och kommunikation skapar (Andersson 2006; Falkheimer & Jansson 2006). Det talas ibland om hybridiserade rum, till exempel i form av 'smarta hus', fyllda med inbäddade kommunikationsteknologier. Men man kan också, som Tomas Wikström (1998: 19f) föreslår, utgå från berättelser vid lägerelden – och hur den omgivande naturen genom vindsus och djurläten gör inbrytningar i berättelsen och i den rumslighet berättandet skapar. Vänder man på perspektivet och istället talar om närvaro är den rumsliga hybridiseringstesen inte lika självklar. Ruckade gränser är som du säger inte samma sak som upplösta gränser. Därför tycker jag att pendling är en mer lämplig tankefigur än sammansmältning, det vill säga motsvarigheten till vad du nyss kallade "komplicerade utbyten, växelspel och gränslandsfenomen". Vindsuset gör att man återvänder till skogen igen, i exemplet ovan. På samma sätt kan en telefonsignal göra att man abrupt lämnar en virtuell värld för att återvända till arbetsplatsen. Här kan man också inspireras av de Certeau som beskriver läsande som en pendling mellan att befinna sig här och någon annanstans (1984: 170-173; jämför Andersson 2006: 151-155). Det som karakteriserar det senmoderna samhället är möjligen att just pendlandet

mellan olika meningsprovinser har ökat. Kanske det i denna fråga är värt att damma av det i cultural studies-sammanhang klassiska begreppet artikulation (om det nu någonsin varit ett inaktuellt begrepp), det vill säga understryka det temporära och situationella i sammankopplingar av olika sfärer (Hall 1986/1996)?

Praktik och kritik

Johan Fornäs:

Ja, jag tycker artikulationsbegreppet är användbart, genom att kombinera två rätt olika betydelser av ordet, dels att uttrycka något, och dels att koppla samman två saker. Det första är ju vanligast i vardagsspråket, men engelsmännen talar om "articulated lorry" för en lastbil med släp, och även i svenskan använder tandläkare "artikulation" för kontaktrörelsen mellan de två käkarnas tänder. Hall gör en poäng av denna dubbelbetydelse som betonar den grad av godtycklighet eller rättare sagt tillfällighet som ger kulturella uttryck mening. Inom den strukturalistiska semiotiken i Saussures och Lévi-Strauss efterföljd betonas detta godtycke i mina ögon alltför hårt, då det ju alltid finns vissa historiska processer som knyter vissa betydelser till vissa ord och uttryck. Det finns förvisso ingen sträng logik som universellt ger tecken bestämda betydelser, men att tala om rena tillfälligheter är missvisande då det alltid finns mer lokala och historiskt och socialt specifika skäl bakom sådana kulturella mönster. Där erbjuder artikulationsbegreppet en rimlig mellanväg genom att undvika den skarpa dikotomin mellan eviga lagar och godtyckliga händelser, och istället betonar kulturella mönster som dynamiska produkter av historiska och sociala processer och just situerade praktiker.

När du nämner de Certeau kommer jag osökt att tänka på några andra aktuella frågor i sammanhanget, nämligen frågorna om subjekt, handling, motstånd och kritik. Detta är saker som på många håll ses med stor skepsis idag, i den "posthumanistiska" strömning som inspirerats av bland andra Foucault, Latour och Haraway. Det beklagar jag, eftersom jag tror att någon form av subjektsuppfattning behövs för att förstå mediekulturen. Varken medietexter eller samhällsinstitutioner uppstår, fungerar eller har någon mening utan närvaron av agerande mänskliga subjekt, alltså människor med någon form av självförståelse, handlingsförmåga och ansvar, som använder symboliska uttryck av skilda slag (bland andra visuella och auditiva) till att konstruera och "befolka" individuella och kollektiva identiteter.

Identitet och mening skapas naturligtvis inte av enskilda individer i något vakuum, utan alltid dels i inbördes samspel, dels med hjälp av materiella, textliga och institutionella strukturer som alls inte är neutrala verktyg utan systematiskt påverkar de tolkningar människor gör. Men även om gränserna mellan subjekt och objekt (mänsklig agens och tinglig materialitet, aktör och struktur...) är lite luddiga och historiskt föränderliga, så hör de till gränser som förblir verksamma. Kanske finns ingen fast och evig gräns för det mänskliga, men därifrån kan man inte utan mycket allvarliga konsekvenser dra slutsatsen att ting, djur och människor är samma sak. För visst förblir det skillnad mellan att slakta en dator och att mörda sin kollega, för att uttrycka det grovt. Och ingen frisk människa kan utan problematiska konsekvenser helt låta bli att skilja mellan medietexters rollfigurer och levande människor.

Magnus Andersson:

Jag vill alltid tänka reflexivitet som en viktig del av subjektets identitetsskapande; som ett kontinuerligt betraktande av självet och de ting, praktiker och gemenskaper människan knyter till sig under sin färd i en föränderlig tillvaro. En sådan reflexivitet är ju också en meningsskapande praktik, där saker i omgivningen ständigt tolkas, omtolkas och kategoriseras. Mot den bakgrunden kan jag ibland reagera på kultur- och symbolindustrins relativt vårdslösa användning av identitetsbegreppet, där identitet klistras på produkter och platser med främsta syfte att tillskriva dem ett färdigt (och statistiskt) paket med symbolvärde. Visst kan en plats ha en identitet, men den kan inte slås fast 'uppifrån' på det sättet: identiteten är snarare summan av platsens alla individuella och kollektiva identiteter – som förändras över tid (Massey 1994).

Kultur- och symbolindustrins användning av identitetsbegreppet kan ses i sammanhang av den större frågan om den ständigt pågående kampen om mening – en av grunderna i kulturaliseringsbegreppet. För att betona just kampaspekterna av kulturaliseringen, det vill säga hur identitetspositioner och teckentolkningar är del av pågående mer eller mindre explicita kraftmätningar grupper emellan, tycker jag hegemonibegreppet har stora förtjänster. Att knyta hegemoni till symbolarbete kan förvisso ses som en relativ förenkling av Antonio Gramscis ganska komplexa begrepp (se Mouffe 1979), men det gör det samtidigt väldigt tillämpningsbart i olika sammanhang. Hegemonibegreppet kan till exempel användas för att förstå medialiseringen av stadsrummen där utbredelsen av reklampelare ställs mot graffitiskaparnas alster som i sin tur kanske ställs mot grupper som eftersträvar generell symbolreduktion. Nya medier är ett annat område där jag också kan se nyttan av hegemonibegreppet. Då tänker jag framför allt på den (liberala) frihetsdiskurs som ofta pekar ut Internet som gräsrotternas tillhygge mot etablissemangen (se till exempel Leadbeater 2007). Många gånger är det säkert så, men man får inte glömma att gräsrotsrörelser och subkulturer inte har monopol på Internet – även kommersiella aktörer ser Internet som möjligheternas arena. Så finns det exempelvis PR-byråer som specialiserat sig på att nå virtuella gemenskaper från 'insidan' och där framföra sina kunders budskap (se exempelvis www.prontocommunication.se/ompronto.html). Ur ett offentlighetsperspektiv bör nya medier således inte betraktas som någon frizon från etablerade maktuttryck. Istället kan man med hegemonibegreppets hjälp se det hela som att kamperna fortsätter på nya arenor – men att det kan vara svårt att identifiera både de kamperande parterna och deras medel.

Johan Fornäs:

Det är sant att identitetsdiskussionen skulle må bra av fler konkreta studier av hur olika identitetstolkningar konfronterar varandra i det offentliga rummet. Där hittar man viktiga konflikter och motsättningar som sticker hål på förenklande föreställningar om att en viss tidsepok helt skulle domineras av ett enda sätt att konstruera och uppfatta identitet. Självt har jag i *Moderna människor* (Fornäs 2004) undersökt de ofta djupt motsägelsefulla och föränderliga identitetskonstruktioner som utvecklades i de intermediala diskurser som spänner runt svensk jazz före 1950, och där kraftfält för klass, ålder, generation, genus, sexualitet, etnicitet och nationalitet ibland förstärkte och ibland motsade varandra, på ett sätt som kommit att tematiseras av allt fler "intersektionella" forskningsperspektiv. Där kan man sällan identifiera en enkel dominant pol i kontrast mot en likan enhetlig oppositionell – i stället sker en komplicerad brottnings och förhandling där positioner och medieuttryck som är kritiskt radikala i vissa avseenden

plötsligt kan visa sig konservativa i andra. Just nu jobbar jag på liknande sätt med att granska symboler för Europa, så som de växer fram både ”uppifrån” (främst från EU) och ”nerifrån” (i olika vardagliga praktiker). Också där måste man vara medveten om att kraftmätningarna överlagrar varandra och sällan utkristalliserar några enkla och homogena läger som står mot varandra (jämför Fornäs 2007). Visst behöver medie-forskare behålla och utveckla ett kritiskt perspektiv, och tematisera de maktrelationer som genomsyrar medievärlden – inte minst när medierna är så mäktiga i såväl politik som vardagsliv. Men det finns stora problem med analyser som alltför snabbt tar för givet var gränserna mellan makt och motstånd löper. Det måste undersökas konkret och därtill också med en självreflexiv hållning som inte blundar för forskningens egen roll i maktspelet.

Klyftor och korsningar

Magnus Andersson:

För att på något sätt komma tillbaka där vi började så hyser jag gott hopp om den kul-turteoretiska medieforskningens framtid – en framtid som inbegriper en högre frekvens av korsningar mellan olika discipliner och mellan samhällsvetenskap och humaniora – och teknik. Det händer ofta någonting i dessa möten och korsningar, oavsett om det är medieforskare som rör sig bortom det egna fältets trygghet eller forskare från andra discipliner som gör närmanden till mediefältet. Ett inspirerande sådant exempel är Arjun Appadurai (1996) som i sin diskussion om globalisering och moderniteter tar fasta på ”det imaginära” som en viktig sfär i det medialiserade samhället, en sfär för livsplaner och reflexivitet som tillåter människor att skapa scenarier för sina liv. Ett annat exempel är hur antropologen Daniel Miller närmast obehindrat rör sig mellan vad människor gör med sina standardiserade hyreshuskök i en brittisk förort (1988) till vad boende på Trinidad gör med en amerikansk dramaserie (1993). Ytterligare ett annat exempel är Sharon Macdonald, antropolog, som med hjälp av medieringsbegreppet och encoding/decoding-modellen studerar hur turistguider i Nürnberg försöker skapa ”den rätta” – det vill säga den för tillfället politiskt korrekta – bilden (preferred reading) av stadens befläckade historia (2006).

Meningsskapande praktiker är, som i Appadurais och Millers fall, en väldigt fruktbar utgångspunkt i medieforskningssammanhang, inte minst genom att ej göra åtskillnad på produktion och konsumtion. Beträffande Macdonald så visar hennes studie att begrepp och perspektiv från medieforskningen är exporterbara. Och är det så att vi rör oss i postdisciplinär riktning så kommer begrepp och perspektiv bli alltmer centrala. Jag kan märka det redan idag i till exempel konferenssammanhang, där det känns som om perspektiv och begrepp, snarare än studieobjekt, skapar gemenskap och kommunikationsgrund mellan forskare. Det är något som talar emot stora ämneskonferenser. Det är dock viktigt att komma ihåg att gemenskapen kring perspektiv inte löser alla problem. Perspektivering skapar ju i sig blinda fläckar och andra begränsningar som ställer krav på självreflexivitet i forskningen.

Ett relaterat problem i medieforskningen är den traditionella uppdelningen mellan fakta och fiktion, som under lång tid har strukturerat medieforskningen och som i sin tur alstrat forskningsklyftor mellan nytta och nöje, medborgare och konsument, politik och estetik, med mera. Ser jag till mitt eget forskningsområde, som framför allt handlar om mediers mångfacetterade roller i människors vardagsliv, blir det i högsta grad olyckligt

att slå in kilar mellan olika subjekspositioner. Istället är det viktigt att empiriskt studera hur man i vardagslivets olika medialiserade situationer rör sig tämligen friktionsfritt mellan olika identiteter. Det finns till exempel många vägar till politisk medvetenhet – och alla går inte via nyhetsmedier.

Det är möjligt att jag är ute på hal is nu och drar resonemanget väl långt, men man skulle kunna tänka sig att den vitalitet som gästspelande antropologer, kulturforskare med mera bidrar till medieforskningen med, delvis beror på att man inte bär med sig tanketraditionen om en grundläggande uppdelning mellan fakta och fiktion.

Johan Fornäs:

Ja så kan det vara. Besökare från andra områden och gränsgångare som nomadiskt valt att göra sig hemmastadda i mellanpositioner och gränsland mellan discipliner kan i forskningen likaväl som bland medborgarna i övrigt spela en viktig roll i att problematisera gränsdragningar som de ”bofasta” blivit blinda för. En del gränser som stelnat till hämmande doxa inom medie- och kommunikationsvetenskapen förtjänar verkligen att luckras upp, och dit hör onekligen de du nämner.

Men egentligen är väl till och med gränsen mellan bofasta och nomader idag flytande och relativ. Inte ens dessa kategorier håller för att klyva dagens medieforskning i några diametralt motsatta läger. Istället genomkorsas detta fält av en rad strömningar som ibland förstärker och andra gånger motsäger varandra, vilket skapar en spännande dynamik. Där har kulturaliseringens flöden skapat ett gynnsamt läge för att tänka utanför nerslitna spår!

• • •

Därmed tar vi en tillfällig paus i denna diskussion. Vi hoppas att den har gett en bild av hur forskare från skilda generationer och lärosäten kan resonera kring några av de inspirerande men ibland kanske också provocerande frågor som mediekulturperspektivet reser för dagens medieforskning. Vi har velat påvisa kulturaliseringens relevans för en rad studiefält, däribland medialisering och mediehistoria, intermedialitet och ”nya” medier, samt kritisk och tvärvetenskaplig metodologi. Den serie av aspekter som här ventilerats behöver mer utrymme och ett annat analytiskt format för att på ett utvecklas på ett mer uttömmande sätt. Men har vårt samtal inbjudit till att dels fortsätta de kritiskt reflekterande dialogerna och dels komma med nya försök till systematiska synteser så har det varit mödan väl värt.

Referenser

- Abercrombie, Nicholas & Brian Longhurst (1998) *Audiences*. London: Sage.
- Adeniji, Anna (2008) *Inte den typ som gifter sig? Feministiska samtal om äktenskapsmotstånd*. Göteborg/Stockholm: Makadam.
- Alasuutari, Pertti (1999) ‘Introduction: Three Phases of Reception Studies’, Pertti Alasuutari (red.) *Rethinking the Media Audience*. London: Sage.
- Altheide, David L. & Robert P. Snow (1979) *Media Logic*. Beverly Hills: Sage.
- Andersson, Elisabet & Lars Pehrson (2009) ‘Lockande byggen’, *Svenska Dagbladet* 2009-04-26.
- Andersson, Magnus (2006) *Hemmet och världen: rumsliga perspektiv på världen*. Göteborg: JMG, Göteborgs universitet
- Andersson, Magnus (2008) ‘Medier en masse; nya och gamla medier i vardagslivet’, Svante Beckman & Sten Månsson (red.) *KulturSverige 2009. Problemanalys och statistik*. Norrköping: SweCult, Linköpings universitet, 118-122.

- Appadurai, Arjun (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Asp, Kent (1990) 'Medialisering, medielogik, mediekraati', *Nordicom-Information*, 4/1990: 7-12.
- Bjurström, Erling, Johan Fornäs & Hillevi Ganetz (2000) *Det kommunikativa handlandet: kulturella perspektiv på medier*. Nora: Nya Doxa.
- Bolter, Jay David & Richard Grusin (1999) *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge, MA/London, UK: MIT Press.
- Certeau, Michel de (1984) *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Couldry, Nick (2000) *The Place of Media Power: Pilgrims and Witnesses of the Media Age*. London: Routledge.
- Drotner, Kirsten (2008) 'Boundaries and Bridges: Digital Storytelling in Education Studies and Media Studies', Knut Lundby (red.) *Digital Storytelling, Mediatized Stories: Self-representations in New Media*. New York: Peter Lang, 61-81.
- Falkheimer, Jesper & André Jansson (2006) *Geographies of Communication: The Spatial Turn in Media Studies*. Göteborg: Nordicom.
- Fornäs, Johan (1990) 'Reflexivitet och mediebruk', *Nordicom-Information*, 4/1990, 13-16.
- Fornäs, Johan (1991) 'Narcissus och det Andra. Könsordningens särskiljanden och sammanfogningar', Johan Fornäs, Ulf Boëthius & Sabina Cwejman (red.) *Kön och identitet i förändring. FUS-rapport nr 3*, Stockholm/Stehag: Symposion, 11-91.
- Fornäs, Johan (1992) 'Navigationer på kulturfloden. Stilproduktion som kommunikativ praxis', Johan Fornäs, Ulf Boëthius, Hillevi Ganetz & Bo Reimer (red.) *Unga stilar och uttrycksformer. FUS-rapport nr 4*, Stockholm/Stehag: Symposion, 11-162.
- Fornäs, Johan (1994) 'Medier, kommunikation och kultur', Ulla Carlsson, Cecilia von Feilitzen, Johan Fornäs, Tove Holmqvist, Sven Ross & Hans Strand (red.) *Kommunikationens korsningar. Möten mellan olika traditioner och perspektiv i medieforskningen*, Göteborg: Nordicom, 47-67.
- Fornäs, Johan (1995) *Cultural Theory and Late Modernity*. London: Sage, 312 pp (även open access <http://books.google.co.uk/books?id=HzNu27pkijkC&pg=PP1&dq=johan+fornas#PPP1,M1>)
- Fornäs, Johan (2000) 'The Crucial In Between: The Centrality of Mediation in Cultural Studies', *European Journal of Cultural Studies*, 3(1): 45-65.
- Fornäs, Johan (2004) *Moderna människor. Folkhemmet och jazzen*. Stockholm: Norstedts.
- Fornäs, Johan (2007) *Reading the Euro: Money as a Medium of Transnational Identification*. Norrköping: Tema Q. Linköpings universitet (Report 2007:1, <http://www.ep.liu.se/ea/temaq/2007/001>).
- Fornäs, Johan (2008a) 'Kulturforskningens kvaliteter', *Kulturella perspektiv*, 17(2): 8-23.
- Fornäs, Johan (2008b) 'Kulturaliseringens och kulturstudiernas korsvägar', Svante Beckman & Sten Månsson (red.) *KulturSverige 2009. Problemanalys och statistik*. Norrköping: SweCult, Linköpings universitet, 150-153.
- Fornäs, Johan (2008c) 'Bridging Gaps: Ten Crosscurrents in Media Studies', *Media, Culture & Society*, 30(6): 895-905.
- Fornäs, Johan, Peter Aronsson, Karin Becker, Svante Beckman, Erling Bjurström, Tora Friberg, Martin Kylhammar & Roger Qvarsell (2007a) *Culture Unbound: Dimensions of Culturalisation*. Linköping: Tema Q (Report 2007:5; även open access på Linköping University Electronic Press, <http://www.ep.liu.se/ea/temaq/2007/005>).
- Fornäs, Johan, Karin Becker, Erling Bjurström & Hillevi Ganetz (2007) *Consuming Media: Communication, Shopping and Everyday Life*, Oxford/New York: Berg.
- Gauntlett, David *Media Studies 2.0* <http://www.theory.org.uk/mediastudies2.htm>
- Geertz, Clifford (1973) *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: BasicBooks.
- Habermas, Jürgen (1981) *Theorie des kommunikativen Handelns, vol 2*, Frankfurt am Main: Suhrkamp (även som *The theory of communicative action. Vol 2*, Cambridge: Polity Press 1987).
- Hall, Stuart (1980) 'Cultural Studies: Two Paradigms', Tony Bennett, Martin Graham, Colin Mercer & Jane Wollacott (red.) *Culture, Ideology and Social Process*, London: Batsford Academic.
- Hall, Stuart (1986/1996) 'On Postmodernism and Articulation: An Interview with Stuart Hall (edited by Lawrence Grossberg)', David Morley & Chen Kuan-Hsing (red.) *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. London: Routledge.
- Hall, Stuart (red.) (1997) 'The Work of Representation', Stuart Hall (red.) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London/Milton Keynes: Sage/The Open University.
- Hannerz, Ulf (red.) (1990) *Medier och kulturer*. Stockholm: Carlssons.
- Hjarvard, Stig (2008) *En verden af medier: Medialiseringen af politik, sprog, religion og leg*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Hjarvard, Stig (2009) 'Samfundets medialisering. En teori om mediernes forandring af samfund og kultur', *Nordicom-Information*, 31(1-2): 5-36.

- Jansson, André (2002a) 'The Mediatization of Consumption: Towards an Analytical Framework of Image Culture', *Journal of Consumer Culture*, 2(1): 5-31.
- Jansson, André (2002b) *Mediekultur och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Jenkins, Henry (2008) *Konvergenskulturen. Där nya och gamla medier kolliderar*. Göteborg: Daidalos.
- Jülich, Solveig, Patrik Lundell & Pelle Snickars (red.) (2008) *Mediernas kulturhistoria*. Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv.
- Kittler, Friedrich (2002) *Maskinskrifter. Essäer om medier och litteratur*. Gråbo: Anthropos.
- Leadbeater, Charles (2007) *We-Think: The Power of Mass Creativity*. London: Profile.
- Lehtonen, Mikko (2000) 'On No Man's Land: Theses on Intermediality', *Nordicom-Information*, 22(3-4): 11-24.
- Lundberg, Anna (2008) *Allt annat än allvar. Den komiska kvinnliga grotesken i svensk samtida skratkultur*. Göteborg/Stockholm: Makadam.
- Lundby, Knut (red.) (2009) *Mediatization: Concept, Changes, Consequences*. New York: Peter Lang.
- Macdonald, Sharon (2006) 'Mediating Heritage: Tour Guides at the Former Nazi Party Rally Grounds, Nuremberg', *Tourist Studies*, 6(2): 119-138.
- Massey, Doreen (1994) *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Miller, Daniel (1988) 'Appropriating the State on the Council Estate', *Man*, 23: 353-372.
- Miller, Daniel (1993) 'The Young and the Restless in Trinidad', Roger Silverstone & Eric Hirsch (red.) *Consuming Technologies*, London: Routledge.
- Nordicom-Sveriges Mediebarometer 2007* (2008) Göteborg: Nordicom.
- Mouffe, Chantal (1979) 'Hegemony and Ideology in Gramsci', Chantal Mouffe (red.) *Gramsci and Marxist Theory*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Peters, John Durham (1997) 'Seeing Bifocally: Media, Place, Culture', Akhil Gupta & James Ferguson (red.) *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Durham: Duke University Press.
- Ricoeur, Paul (1965/1970) *Freud and Philosophy: An Essay on Interpretation*. New Haven, CT/London: Yale University Press.
- Ricoeur, Paul (1969/1974) *The Conflict of Interpretations: Essays in Hermeneutics*. Evanston: Northwestern University Press.
- Schröder, Kim, Kirsten Drotner, Stephen Kline & Catherine Murray (2003) *Researching Audiences*. London:

MAGNUS ANDERSSON, Ph.D., Postdok, Konst, kultur och kommunikation K3, Malmö Högskola, magnus.andersson@mah.se

JOHAN FORNÄS, Ph.D., Professor i medie- och kommunikationsvetenskap, Institutionen för kultur och kommunikation, Södertörns högskola, johan.fornas@sh.se